

## ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ УРОЖАЙНОСТІ СОНЯШНИКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

*Дяченко О.В., аспірант*

*Уманський національний університет садівництва*

*Стаття аналізує економічну ефективність соняшнику на українському ринку. Визначено та досліджено шляхи підвищення його урожайності.*

*Article analyzes the economic efficiency of sunflower on the Ukrainian market. Defined and explored ways to improve its productivity.*

**Постановка проблеми.** Швидкі темпи росту споживання та потреби в рослинних жирах призвели до того, в аграрному секторі України відбувся різкий перерозподіл посівних площ на користь олійних культур, де основну роль відіграє соняшник - одна з найбільш прибуткових сільськогосподарських культур. Особливо актуальною залишається необхідність удосконалення технології вирощування соняшнику та визначення особливостей формування його продуктивності.

Активний розвиток олійно-жирової промисловості в сучасних умовах інтеграційних процесів України вимагає відповідного рівня забезпеченості конкурентоспроможності соняшнику, підвищення його якості та збільшення врожайності.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідженням теоретичних і практичних аспектів підвищення ефективності виробництва соняшнику займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, О.В. Воронянська, П.І. Гайдучий, М.В. Гладій, О.Д. Гудзинський, Ю.В. Домашенко, Л.Я. Євчук, О.В. Крисальний, І.І. Лукінов, П.М. Макаренко, П.Т. Саблук, В.С. Уланчук, М.Й. Хорунжий, Л.Г. Чернюк, О.М. Шпичак.

**Постановка завдання.** Головною метою статті є дослідження шляхів підвищення урожайності соняшнику та підвищення його ефективності на ринку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Сільське господарство відіграє важливу роль в економіці України. В умовах становлення ринкової економіки розвивається олійна галузь. Олійні культури призначені забезпечувати населення цінними продуктами харчування, галузі тваринництва – поживним кормом, переробної промисловості – сировиною. Соняшник є основною олійною культурою України. Серед світових виробників Україна посідає друге-третє місце за валовим збором насіння цієї культури. Упродовж останніх трьох років у країні виробляється 4,3-5,3 млн. т насіння.

Популярність цієї культури полягає в стратегічній та значній економічній ефективності її вирощування. Порівняно з іншими олійними культурами соняшник дає найбільший вихід олії з одиниці площі (750 кг/га в середньому по Україні) [1].

**Економічна ефективність виробництва соняшнику в Україні [2]**

| Показник                       | 2005 р. | 2006 р. | 2007 р. | 2008 р. | 2009 р. | 2009 р. до 2005 р., % |
|--------------------------------|---------|---------|---------|---------|---------|-----------------------|
| Площа, тис. га                 | 3743    | 3964    | 3411,4  | 4279,5  | 4193    | 112,0                 |
| Виробництво, тис. тонн         | 4706,1  | 5324,3  | 4174,4  | 6526,2  | 6423,1  | 136,5                 |
| Урожайність з 1 га, ц          | 12,8    | 13,6    | 12,2    | 15,3    | 15,2    | 118,8                 |
| Реалізація продукції тис. тонн | 2184    | 3184    | 3200    | 3890    | 3600    | 164,8                 |
| Рівень рентабельності, %       | 24,3    | 20,7    | 75,9    | 18,4    | 41,4    | 170,4                 |

У 2005-2009 рр. спостерігається коливання посівної площі соняшнику від 3743 до 4193 тис. га. В цей період урожайність насіння олійних культур суттєво варіювала залежно від погодно-кліматичних та інших умов. Практична діяльність передових сільськогосподарських підприємств показує, що сільгоспвиробникам для отримання високих врожаїв насіння соняшнику належної якості необхідно чітко дотримуватись технології вирощування культури та системи її захисту. Комплексна система захисту повинна включати в себе організаційно-господарські, агротехнічні, біологічні та хімічні заходи.

У 2010 році соняшник залишається найбільш рентабельною сільськогосподарською продукцією. За даними Держкомстату України про основні економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств у галузі сільського господарства, у 2010 році дохід (виручка) від реалізації насіння соняшнику становив 14984,5 млн грн (28,0% чистого доходу продукції рослинництва), прибуток досягнув 5876,4 млн грн (52,5% прибутку, отриманого у галузі рослинництва, та 46,6 % прибутку, отриманого у галузі сільського господарства в цілому). В цей період витрати на виробництво однієї тонни насіння соняшнику становили 1591,2 грн проти 1178 грн у 2009 році, або зросли на 35%. При цьому ціни реалізації соняшникового насіння зросли у 2010 році до 3018,7 грн/тонну проти 1897 грн/тонну в 2009 році, або на 59,1 відсотка [3].

При значному розширенні посівних площ соняшнику в Україні, що пов'язано з високим попитом на насіння цієї культури і відповідним рівнем рентабельності, постало питання регулювання його посівних площ. Постановою Кабміну №164 від 11 лютого 2010 року затверджено нормативи оптимального співвідношення культур у сівоzmінах – для соняшника не менше ніж через 7 років [4]. Таким чином, отримання незмінного валового збору, який має задовольнити потреби олійних підприємств у сировині, можливе лише за умови підвищення урожайності.

Ефективний розвиток олійножирового підкомплексу України та підвищення його конкурентоспроможності можливий за умови досягнення вищої якості соняшнику, збільшення його врожайності, зменшення витрат на вирощування та переробку за рахунок підвищення ефективності виробництва і залучення кваліфікованих кадрів, а також доведення продукції до вимог міжнародних стандартів (ISO) і розширення каналів збуту. В зв'язку з високим

попитом на насіння соняшнику і рівнем рентабельності цієї культури відбулось значне розширення посівних площ соняшнику.

Як видно з таблиці 1, зібрана площа соняшнику за останні роки має тенденцію до зростання. Слід урахувати, що основним напрямом збільшення валових зборів соняшнику є впровадження інтенсивної технології його виробництва за рахунок підвищення урожайності до рівня провідних європейських країн (2,5-3,0 т/га). Зростання світового попиту на олію постійно нарощує і стимулює виробництво олійних культур, зокрема соняшнику. Так, в Україні за період 2005-2010 рр. виробництво соняшнику зросло на 42,5% [3].

*Таблиця 2*

**Урожайність соняшнику у різних країнах світу, (т/га) [3]**

| Країни світу | Роки |      |      |      |                 |
|--------------|------|------|------|------|-----------------|
|              | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2010 до 2007, % |
| Україна      | 1,24 | 1,53 | 1,52 | 1,5  | 120,9           |
| Росія        | 1,23 | 1,23 | 1,15 | 0,95 | 77,2            |
| США          | 1,6  | 1,6  | 1,74 | 1,64 | 102,5           |
| Аргентина    | 1,47 | 1,35 | 1,55 | 1,7  | 115,6           |
| Франція      | 2,62 | 2,51 | 2,52 | 2,39 | 91,2            |
| інші         | 1,24 | 1,41 | 1,37 | 1,32 | 106,5           |

Завдяки виведенню високопродуктивних гібридів вдалося досягти зростання урожайності та вмісту олії, а відповідно і збільшення частки цієї олійної культури у загальносвітовому виробництві. За середніми показниками в Україні протягом 2008-2010 років урожайність соняшнику становила 1,53-1,5 т/га. При розміщенні посівів сільськогосподарських культур слід враховувати їх біологічні особливості. Для нормального росту і розвитку соняшник потребує відповідного температурного режиму і вологозабезпеченості. Температурні умови в зоні Лісостепу і Степу України є найбільш сприятливими для вирощування соняшнику, а посушливі райони їх урожайність взагалі знаходиться на межі збитковості.

Останніми роками взаємозв'язок українського і світового ринків олійних культур та продуктів їх переробки стає все тіснішим, що пов'язано з поглибленням процесів міжнародного поділу праці та входженням України до числа світових лідерів з виробництва насіння соняшнику, соняшникової олії та шроту. Тому підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України щодо олійно-жирової продукції та забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках в умовах інтеграційних процесів набуває надзвичайно важливого значення. Економічні умови в сфері виробництва і переробки соняшнику залишаються недосконалими. Необхідна ефективна інтегрована система взаємодії на внутрішньому і зовнішньому ринках між сільгоспвиробниками і переробними підприємствами.

Оліє-сировинне виробництво і збут насіння соняшнику є головною галуззю оліє-жирового підкомплексу АПК України. За останні роки функціонування вона характеризується значним спадом ефективності як у межах

окремих складових єдиного технологічного ланцюга (сільськогосподарські формування і переробні підприємства, заготівля, оптова і роздрібна торгівля), так і у виробничих відносинах між ними.

Створення інтегрованих агропромислових, агропромислово-фінансових формувань (асоціацій, систем, корпорацій та ін.) в складі виробників насіння соняшнику і олієдобувних підприємств, є одним з напрямів вирішення окремих проблем олієпродуктового підкомплексу. Безпосередня й активна участь України в сучасних інтеграційних процесах об'єктивно зумовлена перевагами міжнародного поділу праці, а також потребою подолати штучну відокремленість нашої держави від світового господарства, до якої призвели деформовані зовнішньоекономічна політика та механізми зовнішньоекономічної діяльності.

Враховуючи те, що виробництво соняшнику не завжди супроводжується інтенсифікацією, а в основному ведеться шляхом екстенсивних технологій, необхідно впроваджувати інновації, які забезпечать підвищення урожайності цієї культури. Це задовольнить потребу переробних підприємств та підвищить конкурентоспроможність продукції на світовому ринку.

Під інтеграційними відносинами в олієжировому комплексі слід розуміти взаємовідносини між рівноправними партнерами (олієекстракційними заводами, сільськогосподарськими підприємствами як виробниками сировини та іншими суб'єктами під комплексу всіх форм власності), які здійснюються на договірній основі, з огляду на економічну зацікавленість кожної сторони та урахуванням чинного законодавства.

Створення інтеграційних формувань з виробництва та переробки соняшнику розв'язує низку проблем в олієжировому комплексі. По-перше, об'єднання інтересів виробників і переробників соняшнику з інтересами інших ланок виробничого ланцюга (ефективність виробництва соняшнику безпосередньо впливає на підсумки роботи всього об'єднання), підвищення ефективності роботи аграрних підприємств за рахунок спеціалізації та концентрації виробництва. По-друге, за таких умов підвищується товарність продукції, а нарощування обсягів виробництва сировини і інтегрованих формуваннях дозволяє максимально завантажити потужності переробних заводів, урізноманітнити продукцію переробки, знизити її собівартість, підвищити урожайність що сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції переробки соняшнику [5].

Інтеграція суб'єктів олійного ринку полягає в поєднанні інтересів сільськогосподарських підприємств і агропромислових товаровиробників таким чином, щоб вони були зацікавлені спрямовувати свої зусилля на одержання максимально можливого обсягу конкурентоспроможної кінцевої продукції. Економічна зацікавленість таких інтегрованих формувань є основною умовою спільної діяльності та вдалого функціонування управлінського механізму.

Підвищення рівня урожайності соняшнику в значній мірі залежить від раціонального розміщення та раціональної концентрації посівів соняшнику в районах з найсприятливішими умовами його вирощування. У 2010 році по-

сів соняшнику на полях Полтавської, Кіровоградської, Київської, Вінницької та Львівської областей виявилися найбільш урожайними.

Основним етапом у вирощуванні соняшнику має бути правильне визначення гібриду, що найкраще відповідає наявним погоднокліматичним, агротехнічним умовам та технічному забезпеченню конкретного господарства. Важливе значення мають добре розвинена селекція соняшнику, сприятливі кліматичні умови та високий рівень агротехніки. Саме ці заходи в комплексі повинні забезпечувати належну урожайність цієї культури.

Таблиця 3

**Урожайність соняшнику в різних областях України, т/га[2]**

| Показники         | Роки |      |      |      | 2010 до 2007,% |
|-------------------|------|------|------|------|----------------|
|                   | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |                |
| АР Крим           | 0,68 | 0,91 | 0,86 | 1,37 | 201,5          |
| Області           |      |      |      |      |                |
| Вінницька         | 1,41 | 1,83 | 2,09 | 1,68 | 119,1          |
| Волинська         | 2,37 | 0,83 | 0,92 | 1,04 | 43,9           |
| Дніпропетровська  | 1,29 | 1,57 | 1,53 | 1,53 | 118,6          |
| Донецька          | 1,24 | 1,69 | 1,56 | 1,30 | 104,8          |
| Житомирська       | 1,52 | 1,33 | 1,58 | 1,54 | 101,3          |
| Закарпатська      | 1,27 | 1,21 | 1,24 | 1,11 | 87,4           |
| Запорізька        | 0,96 | 1,39 | 1,38 | 1,33 | 138,5          |
| Івано-Франківська | 1,17 | 1,40 | 1,74 | 1,39 | 118,8          |
| Київська          | 1,50 | 1,81 | 2,09 | 1,83 | 122,0          |
| Кіровоградська    | 1,34 | 1,55 | 1,76 | 1,71 | 127,6          |
| Луганська         | 1,40 | 1,38 | 1,19 | 1,05 | 75,0           |
| Львівська         | -    | 0,34 | 1,05 | 1,68 | -              |
| Миколаївська      | 0,95 | 1,23 | 1,38 | 1,48 | 155,8          |
| Одеська           | 0,67 | 1,35 | 1,05 | 1,44 | 214,9          |
| Полтавська        | 2,04 | 2,16 | 2,23 | 1,97 | 96,6           |
| Рівненська        | 0,84 | 1,80 | 1,55 | 1,13 | 134,5          |
| Сумська           | 1,68 | 1,77 | 1,61 | 1,51 | 89,9           |
| Тернопільська     | 1,55 | 1,56 | 1,87 | 1,23 | 79,4           |
| Харківська        | 1,77 | 1,79 | 1,80 | 1,62 | 91,5           |
| Херсонська        | 0,56 | 1,11 | 0,82 | 1,23 | 219,6          |
| Хмельницька       | 1,23 | 1,43 | 1,59 | 1,53 | 124,4          |
| Черкаська         | 1,71 | 1,93 | 2,28 | 2,08 | 121,6          |
| Чернівецька       | 1,26 | 1,56 | 1,47 | 1,31 | 104,0          |
| Чернігівська      | 1,50 | 1,72 | 1,58 | 1,57 | 104,7          |

Для підвищення ефективності вирощування соняшнику необхідним є врахування товаровиробниками наступних факторів:

- удосконалення регіонального розміщення посівів цієї культури, виходячи з її ботанічних і біологічних особливостей, технологій вирощування, підбору сортів, застосування відповідних засобів захисту тощо;
- неухильне додержання вимог чергування посівів соняшнику в полях сівозміни;

- застосування інтенсивних технологій вирощування і збирання з метою зниження витрат на одиницю продукції, впровадження високоврожайних гібридів з високим вмістом олії;

- залучення необхідних для розвитку галузі коштів та матеріальних ресурсів (техніки, добрив, насіння) шляхом пошуку потенційних інвесторів і кредиторів;

- інтегрування в агропромислові та кооперовані формування з метою вирішення проблем виробництва і раціонального використання урожаю.

Без застосування сучасних технологій вирощування та переробки соняшнику, наукового обґрунтування напрямів підвищення ефективності його виробництва, механізму регулювання взаємовідносин у регіональному підкомплексі не можна розраховувати на одержання високих урожаїв

**Висновки.** Вирощування соняшнику завжди було традиційною галуззю сільськогосподарського виробництва і важливою складовою стратегії економічного розвитку держави. Одним з напрямів підвищення ефективності виробництва соняшнику є інтеграція української економіки до світового економічного простору, яка вимагає від вітчизняних компаній виробляти конкурентоспроможну високоліквідну продукцію, продавати й купувати товари за світовими цінами.

За період 2005-2010 років виробництво соняшнику в Україні зросло на 42,5%, а урожайність коливалася від 12,8 до 15 ц/га. Зниження врожайності соняшнику у 2010 році порівняно із 2008 роком стало наслідком несвоєчасного проведення технологічних операцій при використанні недосконалої техніки, необґрунтованого зростання посівних площ соняшнику та перенасичення сівозмін.

Важливими складовими підвищення урожайності соняшнику є використання якісного насіння, застосування сівозмін, раціонального поєднання механічних і хімічних способів боротьби з бур'янами, науково обґрунтоване використання добрив, своєчасне збирання, очищення і сушіння насіння, раціональне комплектування машинних агрегатів та ефективне використання комплексів машин. Збільшення врожайності та якості насіння соняшнику повинне досягатися за допомогою підбору найкращих для даного регіону гібридів та створення найсприятливіших умов за прогресивними технологіями: оптимальними нормами мінерального живлення та застосуванням зрошення.

Об'єктивна необхідність вимагає поступового, але неухильного включення економіки України до системи міжнародного поділу праці (МПП) та світових інтеграційних процесів. За умови підвищення урожайності соняшнику та досягнення високої його якості, Україна може стати безперечним світовим лідером з виробництва насіння соняшнику та продукції його переробки.

### **Література:**

1. Підсумки збору врожаю основних сільськогосподарських культур у 2010 році// Державний комітет статистики України – Київ – 2011 – №9.
2. Статистичний збірник «Регіони України» 2010 рік, частина II, за редакцією О.Г. Осауленка, Київ, 2010.

3. «Агробізнес сьогодні»: [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/>

4. Постанова Кабінету Міністрів від 11 лютого 2010 року, №164, «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівоzmінах в різних природно – сільськогосподарських регіонах» – Київ.

5. Гладій В.В Особливості поглиблення агропромислової інтеграції // Економіка АПК. – 2005. – №12. – С. 55-58.

6. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у 2010 році // Державний комітет статистики України – Експрес-випуск – Київ – 2011.

УДК 330.341.1:332.143

## **ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ І КОНТРОЛЮ РІВНЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ**

***Жадько К.С., к.е.н., доцент, Горященко Ю.Г., аспірантка  
Дніпропетровська державна фінансова академія***

*В статті запропоновано моделювання рейтингового оцінювання інформаційного забезпечення соціокультурного потенціалу регіонів, що має суттєве значення для дослідження розвитку та інтеграційних процесів в АПК. За вибраними аспектами застосовано один з методів багатовимірної статистики – метод головних компонент.*

*In the article a design is offered of rating evaluation of the informative providing of social-culture potential of regions, which has a substantial value for research of development and integration processes in Agroindustrial complex. After the chosen aspects one of methods of multidimensional statistics is applied is a method of main component.*

**Постановка проблеми.** Розвиток соціокультурного потенціалу, інтеграційних процесів сьогодні є основним критерієм цивілізаційного прогресу, а каталізатором розвитку, в тому числі економічного, цивілізації виступає соціальна сфера, особливо, це відчутно в сфері АПК.

Соціокультурний потенціал – наявний результат органічної діяльності та інтеграційних процесів соціально-культурного комплексу, котрий разом із матеріально-побутовим формують соціально-економічну сферу. До соціально-культурного комплексу входять освіта, культура, наука, мистецтво, охорона здоров'я, культура і спорт, наукове обслуговування, соціальне забезпечення. До матеріально-побутового – роздрібна торгівля, житлово-комунальне господарство, громадське харчування, побутове обслуговування населення.

Пріоритетність розвитку соціокультурного потенціалу у системі цілей стратегічного управління регіональним розвитком зумовлена вимогами сучасної цивілізації і потребами кожної людини (рис. 1).

Інституційні зміни, структурна перебудова територіальних господарських систем, з одного боку, та науково-технічний прогрес, динамізм і ускладнення соціальних процесів – з іншого, обумовлюють необхідність формування соціально орієнтованого типу відтворення продуктивних сил держави і регіонів.